

Fidan Hacıyeva⁴⁷

TOMAS PİNÇON ROMANLARI İNTELLEKTUAL NƏSRİN NÜMUNƏSİ KİMİ

XX əsr Amerika nəsrinin maraqlı yazıçılarından hesab edilən Tomas Pinçon yaradıcılığı birmənalı olaraq hansısa ədəbi metodun çərçivələrinə sığmır. Yazıçı dəfələrlə müsahibələrində onu konkret cərəyan və istiqamətlərə edilən aidiyyətinə etiraz etsə də, bir həqiqət də var ki, onun əsərləri elitar nəsrin, daha dəqiq deyilsə intellektual ədəbiyyatın nümunələri hesab edilir. Bu sıraya “V”(1963), “Lot 49-un çağırılması” (1966), “Göyqurşağın cazibəsi”(1973), “Meysen və Dikson”(1997), “Mənim dəfn günümə” (2006) romanları aid edilir və heç şübhəsiz adı çəkilən hər bir əsər intellektual nəsr nümunəsidir. Bu əsərlər “ikili kodlaşma”nı, mətnlərarası dialoqu özündə birləşdirən elitar və kütləvi ədəbiyyatın sərhədlərində yazılmış, özündə bir çox mədəni kodları daşıyırlar. Tomas Pinçonun roman dünyasını öyrənən amerikalı ədəbi tənqidçiləri də yazıçının yaradıcılığında özünü bürüzə verən bu keyfiyyətləri vurğulayır, onun təkrarsız roman dünyasını intellektual nəsrə aid edirlər[14, 10].

Folkner ədəbi mükafatına(1963) layiq görülmüş Tomas Pinçon eyni zamanda ədəbiyyat üzrə ən nüfuzlu Amerika Milli kitab laureatı(1973) ilə də təltif edilmişdir. Amerika ədəbi həyatı üçün iki böyük hadisə ilə mükafatlanan yazıçı Nyu-York ştatının Qlen-Kouv şəhərində dünyaya gəlmişdir. Gənclik illəri Amerikanın ən nüfuzlu universitetlərindən olan Kornel Universitetinin fizika fakültəsinə qəbul olmuş, sonralar ixtisasını dəyişərək ingilis ədəbiyyatı sahəsi üzrə təhsil almışdır. Yazıçı ictimai həyatı sevmir və bu üzdən onun şəxsi həyatı haqqında çox az məlumatlar var.

Tomas Pinçonun ilk romanından başlayan “ədəbi fenomen” dalğası onun bütün yaradıcılığı boyu davam edir və yaşının ahıl dövrünü yaşadığı illərə qədər onu qeydsiz-şərhətsiz, birmənalı olaraq mükəmməl yazıçı kimi tanıtdı. “V” romanı yazıldığı ildən günümüzə qədər öyrənilir, onun yazı üslubu ətrafında təhlillər aparılır, “adət etdiyimiz romanın hüdudlarından kənarında yaradılıb” qənaətinə gələnlər də olmuşdur. “Belə romanlar eksentrikdirlər, çoxsaylı adların qroteskləri ilə birləşir və adətən qəribə hadisələr silsiləsi və ya epizodları ilə boldurlar və bu hadisələrdə mərkəzi personajlar iştirak edir, sonra yox olur və elə o dəqiqə də digərləri əsərə atılırlar”[12].

Amerikalı tənqidçi Riçard Puarye daha sonra əlavə edir: “Sol Bellou, Cek Keruak, Cozef Heller, Tomas Pinçon Amerika romanı kateqoriyasını yaratdı”. Göründüyü kimi ədəbi tənqidçi Amerika nəsrinin ünlü nümayəndələri sırasına Tomas Pinçonun adını da əlavə edir: “Tomas Pinçonun bu il nəşr edilən ilk mükəmməl və möhtəşəm romanı. O, öz kitabını “V” adlandırır”[12].

“Times” qəzeti isə yazırdı: “Pinçon sanki yuxugörmənin arzusudur. Kitab insanın çata bilməyəcəyi, hüdudsuz mağaranın içi ilə “üzür”. “V” nədir? Nə deməkdir? Çox az adam tapılar yatan və ya oyaq düşüncələri izləyə bilsin, amma kitabda bunlar vəhdətdədirlər”[6].

Müasir Amerika bədii ədəbiyyatında irqi interfeys problemini öyrənən Şelli Briviçin də yanaşması maraqlı doğurur. Ş.Briviç U.Folkner, R.Raytdan başlayan və T.Pinçon, T.Morrison yaradıcılığına qədər davam edən Amerika romanını öyrənir və belə qənaətə gəlir ki, o (Amerika romanı – F.H.) ağ və qara dərilər arasında fasiləsiz təhkiyə dialoqundadır. Folknerdən başlayan irqi sistemə qarşı etiraz R.Raytın romanlarında özünün pik nöqtəsinə çatdı deyən Ş.Briviç qənaətinə görə R.Raytın amerikalı ideoloqlarının cəmiyyəti ikiyə bölməsi hadisəsi T.Pinçonun “V” romanında postmodernistlərin həqiqət, gerçəklik anlayışlarının çoxalmasına yol açdı. “V” romanı Qərb kontrol sistemini iflasa uğrattı və özlüyündə ağdərilinin sərhədlərindən kənar da həqiqətin, gerçəkliyin mövcudluğundan söz açdı [2;37].

“Times” qəzetinin 100 ilin ən gözəl ingilisdilli romanlar sırasında qeyd etdiyi [9] “Lot 49-un çağırılması” əsəri keçən əsrin “nümunəvi postmodernist mətni” və “postmodernizmin parodiyası” hesab edilir [3;18]. Amerikalı tədqiqatçı Den Geddes yazırdı ki, Tomas Pinçon bu əsərində tarixi sirləri simvollarla verərkən əslində insan övladının ümumiyyətlə, heç bir sirri açma bilməməsi ideyasına istehza edir, qəhrəmanın əsər boyu sirlərin açılmasına yönəldiyi hər yeni cəhd yeni bir sirr ilə üzləşməsinə, insanın özünün böyük sirin parçası olması ideyasıyla bağlılığından xəbərsiz olduğuna gülür: “Lot 49-un çağırılması” sözün əsil mənasında nəsilər arasındakı münasibətlərin, insani bağların uğursuz meditasiyasıdır. Biz əslində tarixdə nə baş verdiyini heç vaxt bilməyəcəyik və hətta bu bilgisizliyimiz tarixi mətnlərin gerçək və uydurma olması fikrinə də sirayət edəcəkdir”[7]. Göründüyü kimi amerikalı tədqiqatçı postmodernist nəsrin uydurma və gerçəklik anlayışlarına reaksiya verməsilə Tomas Pinçonun “Lot 49-un çağırılması” romanını postmodernizmin əhatə dairəsində təhlilə çəkir.

Yazıçının yaradıcılığını postmodernizmin estetik prinsipləri ilə münasibət bildirən tədqiqatçının fikirlərinə onu da əlavə etmək olar ki, əsər postmodernist mətnin aparıcı paradigmalardan olan intertekstuallığın daxili qanunlarına uyğun yazılmış, Tomas Pinçon mətni ilə digər amerikan incəsənətinin mətnləri arasında çoxsaylı bağlılıqlar mövcuddur (bu sıraya Kurt Vonnequt, Vladimir Nabokov, “Bitlz” qrupunun nəğmələri və s. – F.H.). Başqa sözlə roman intellektual nəsrin ən gözəl nümunəsi olub filoloji və fəlsəfi fikirlərin məcmusudur. Əsərin müəllifi qotik, detektiv, məhəbbət romanlarının süjet xəttinə tarixi romanın da əlamətlərini əlavə etməklə mükəmməl postmodernist nəsrə ərsəyə gətirir. Oxucu Kaliforniyada hippy hərəkatı dövrünə “keçir” və tənha qəhrəmanların simasında andeqlaunt dünyanın sakinləri ilə təmas xəttinə düşür.

Yazıçının təsviri kütləvi mədəniyyətlərin yaratdığı stereotiplərin təhlilindən də yan keçmir, o, müasir Amerikanın “görünməyən” üzünü canlandırır. Başqa sözlə, insanlararası münasibətlərdə yaranan mənəvi böhranın insan əxlaqından yan keçməməsindən bəhs edir, müasir insanın faciəsindən söz açır. Əsərin maraqlı tərəflərindən biri də ondan ibarətdir ki, yazıçı bütün yuxarıda deyilənləri acı kinayə və istehzayla qələmə alır, çox vaxt oxucu eyham və sarkazmla deyilən fikirlərin gerçək və ya uydurma olduğuna qərar verə bilmir. “Lot 49-un çağırılması” romanının bu keyfiyyəti onu postmodernist nəsrin oyun prinsipinə yaxınlaşdırır.

Saşa Stefan Pelmannın da qeyd etdiyi [13] kimi yazıçının digər “Görqurşağının cazibəsi”(1973) romanı “postmodernizmi və ya postmodernist romanı anlamaq üçün” yazılan ən uğurlu əsərlər sırasında yer alır. Postmodernist romanın genezisini öyrənən Y. Abdullayevanın “Göyqurşağının cazibəsi” barədə gəldiyi qənaət də maraqlıdır: “Müasir dünyanın bütün “eybəcərliyini” – xaosunu özündə daşıyan bu romanda yazıçı kütlə ideologiyası ilə mədəniyyəti üz-üzə qoyur, fiziki və mənəvi “zora” məruz qalmış insanın məhvini, bütünlükdə bəşəriyyətin “deqradasiyasını” canlandırır”. Daha sonra tədqiqatçı yazır: “Əsər tarixin, sosial sistemin, dünyada baş verən hadisələrin, insanların və nəhayət bəşəriyyətin parodiyası, “qara yumor”la təsviridir”[1;107].

Roman mistifikasiya prinsipi üzərində qurulub və bu xüsusiyyəti onun gerçək və uydurmanın, fantastik elementlərin yerdəyişməsində özünü büruzə verir. Yazıçının təhkiyəsi çox vaxt realist təsvirlərə yer verir, sosial problemlərin insan həyatına təsiri fantasmaqorik elementlər alır, qrotesk və istehza cəmiyyətin iç üzünün parodiyasında tragizmə yaxınlaşır, tarix, bəşəriyyət, insanlar məzhəkə obyektinə çevrilir. Yazıçı müasir Amerika cəmiyyətində hökm sürən “mənasızlığı” gələcək fəlakətlərin zərəri kimi təsvir edir. Amerikalı ədəbi tənqidçi Riçard Puarye yazırdı ki, əsər texnoloji, siyasi və mədəni sistemlərinin dublikatını çıxarmaqla faustsayağı dəhşətlərin mənşəsinə ilişib qalan insan komizmini təsvir etsə də, dolayısı bəşər övladının tragizmindən danışır: “Tarixi insan – faustsayağıdır. Kitabda Faust tipləri olan kapitan Bliso adlı raket mühəndisi təsvir edilsə də, o, mövcud olduğu sistemin quludur. Bu sistemdən isə çıxış yolu yoxdur”[11]. Başqa sözlə, Tomas Pinçon insan həyatına təsir edən texnologiyanın onun mənəvi başlanğıcına birbaşa təsirindən və bu təsirin acı nəticələrindən söz açır.

Yazıçının dünyaca məşhur “Meyson və Dikson” romanını təhlilə çəkən görkəmli Amerika tənqidçisi Harold Blum əsəri “günümüzün şedevri” adlandırmışdır [4;19]. Uydurma və təxəyyülün sərhədlərində yaranan roman Amerika respublikasının yaranması illərinə təsadüf edən ingilis astronomu Çarlz Meyson və onun ortağı Ceremi Diksonun həyat və fəaliyyətindən bəhs edir. Hadisələr kolonial Amerika tarixini əhatə edib şimali amerikalıların zənci qullara qarşı başlanılan tarixi olayların fonunda xam torpaqlara yerləşən avropalıların gəlişi, keçmişdən qalma problemlərin yadplanetlilərin müdaxiləsi nəticəsində həlli məsələlərinə qədər gedib çıxır. Roman eyni zamanda da fəlsəfi diskussiyalar, ölümdən sonrakı həyat haqqında mülahizələri də əks etdirir. Magik-fantastik hadisələrə bürünən əsər postmodernizmin gerçəkliklə bağlı ideyalarına aydınlıq gətirir, yazıçı təxəyyülü bir-birilə bağlı olmayan sonsuz sayda mülahizələr irəli sürür, gerçək və uydurmanın fonunda tarix və müasirlik anlayışları saf-cürük edilir.

Con Kryuson yazırdı ki, bu roman Ceyms Coysdan sonra ən mürəkkəb yazı texnikası və təhkiyə hüduzsuzluğunu özündə birləşdirən sənət əsəridir: “Mükəmməl təhkiyəçinin işi ilə rastlaşan oxucu böyük zövq alır. Pinçon o yazıçılardandır ki, heç bir zaman sizə oxuduğunuz əsərin epik tarix olmasına imkan verməz, amma əsər yuxudan yenidən oyanmış, gözlərini dörd açmış uşaqlara nəql edilən epik tarixdir”[8].

Əsərə belə münasibət onun mürəkkəb təhkiyə strukturundan xəbər verir və eyni zamanda onun dəqiq və yaygın olmasıyla gerçək və təxəyyül arasında “gəzintiləri” yazıçının üslubi priyomu kimi önə çəkilir. Başqa sözlə yazıçı postmodernist nəsrin aparıcı prinsiplərindən olan hər hansı bir tarixi hadisənin kövrək olması ideyasına işarə edir, tarixin özünün etibarlı olmaması fikrini irəli sürür.

Mürəkkəb təhkiyə strukturu olan əsərdə qəhrəmanın daxili aləmində baş verən təlatümlər çox vaxt onu tanımayan personajların həyatı ilə birləşir. Yuxu və hallüsinasiyaların təsviri kimi nəql edilənlər isə oxucu ilə oyun effekti yaratmağa yönəlib və bildiyimiz kimi, belə təhkiyə postmodernist nəsrin bədii prinsipləri sırasında yer alıb. İlk başdan “qarmaqarışıqlıq” effekti yaradan təsvir qəhrəmanın özü haqqında danışdığı hekayələrin fonunda dəyişir, vahid bir mənaya yönəlir. Süjet içində danışılan paralel hekayələr bir-biri ilə əlaqəsi olmayan yeni süjetlər yaratsa da sonda qəhrəmanın ətrafında baş verən hadisələrin açılmasında yardımçı olur.

Amerikalı tənqidçi Koragessan Boyl əsərə münasibət bildirərkən Tomas Pinçonun yazıçı möhtəşəmliyini belə ifadə edir: “Bizim qarşımızda tanınmış Pinçondur, möhtəşəm Pinçondur, əsil Pinçondur. “Meyson və Dikson” isə novator əsərdir, qəlbin, atəşin və dahinin əsəridir və bizim ədəbiyyatda ona bənzər heç nə yoxdur, olsa-olsa “V” və “Göyqurşağının cazibəsi” olar”[5].

Göründüyü kimi Tomas Pinçon mənəvi dəyərlərin yoxluğundan doğan problemlərin gələcək nəsillər qarşısında keçilməz sədlərindən bəhs edir. Yazıçıya görə humanitar aləmi təbiət elmləri ilə bir araya gətirmək və bununla da dünyada əsrlər boyu davam edən konfliktlərin aradan qaldırılmasına yardım etmək olar.

Tomas Pinçon Amerika nəsrini dünya ədəbiyyatı hüdudlarına çıxara bilən yazıçılardanır və onun yaradıcılığı Şimali Amerika və Qərbi Avropa müasir romanın formalaşmasına birbaşa təsir göstərmişdir. Amerika dəyərlər sistemində kök salmış yazıçının yaradıcılığı ilk baxışdan “əcaib” görünən, lakin bəşəri dəyərlərlə mənəvi dəyərləri özündə daşıyan insan övladının mövcudluğundan söz açır. Elə bu baxımdan, Tomas Pinçonun roman yaradıcılığını “yaradıcı” insanın Demiurq statusu[15] kimi dəyərləndirən ədəbi tənqid də haqlıdırlar.

Ədəbiyyat:

Abdullayeva Y. Postmodernist romanın genezisinə dair// Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri”. BSU, 2019, №2.

Brivic Sh. Tears of Rage: The Racial Interface of Modern American Fiction-Faulkner, Wright, Pynchon, Morrison. LSU Press 2008, 272p.

Bennett D. "Parody, Postmodernism and the Politics of Reading", Critical Quarterly 27, No. 4 (Winter 1985): 27–43p.

Bloom H. Thomas Pynchon. Chelsea House. 2003, 139p.

Boyle T.C. The Great Divide. // The New York Times. May 18, 1997.

<https://www.nytimes.com/1997/05/18/books/the-great-divide.html?pagewanted=all>

Books: A Myth of Alligators // Times. Friday, Mar. 15, 1963.

<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,870237,00.html>

Geddes D. Pynchon's The Crying of Lot 49. // The Satirist. AMERICA'S MOST CRITICAL JOURNAL (SINCE 1999). Wednesday, September 3rd, 2003.

<https://www.thesatirist.com/books/TheCryingOfLot49.html>

.Krewson J. Thomas Pynchon: Mason & Dixon. <https://aux.avclub.com/thomas-pynchon-mason-dixon-1798194294>

. Lacayo R. How We Picked the List // Time. Jan. 06, 2010 <http://entertainment.time.com/2005/10/16/all-time-100-novels/>

Poirier R. The Importance of Thomas Pynchon // Mindful Pleasures. Essays on Thomas Pynchon / ed. by G. Levin, D. Leverenz. Toronto, 1976.

.Poirier R. Rocket Power – Gravity's Rainbow Reviewed <https://thomaspynchon.com/rocket-power-gravitys-rainbow-reviewed-by-richard-poirier-1973/>

.Plimpton G. The Whole Sick Crew// The New York Times. October 6, 1996.

.Pohlmann S. Thomas Pynchon: Gravity's Rainbow. <https://www.litencyc.com/php/sworks.php?rec=true&UID=4900>

Weisenburger S. Thomas Pynchon at Twenty-Two: A Recovered Autobiographical Sketch // American literature. 1990. V. 62. № 4.

Лало А. Е. Поэтика романов Томаса Пинчона. Диссер. канд. филол. наук, Москва, 2002, 181с.

Açar sözlər: Tomas Pinçon, postmodernizm, roman, intellektual nəsr

Key words: Thomas Pynchon, postmodernism, novels, intellectual prose

Ключевые слова: Томас Пинчон, постмодернизм, роман, интеллектуальная проза

Резюме

Романы Томаса Пинчона как образец интеллектуальной прозы

Творчество ведущего представителя американской прозы XX века Томаса Пинчона однозначно не вмещается в рамки определенного литературного метода. Вместе с тем стоит отметить, что его произведения находятся в одном ряду с элитарной прозой, точнее с образцами интеллектуальной литературы. В романах «V», «Выкрикивается лот 49», «Радуга тяготения», «Мэйсон и Диксон» писатель повествует о проблемах, исходящих из отсутствия нравственных ценностей и ведущих к невозможности преодоления будущими поколениями непроходимых стен. Согласно писателю сближение гуманитарного мира и естественных наук может содействовать устранению вековых конфликтов. С этой точки зрения автор статьи изучает романский мир Томаса Пинчона в контексте проблем интеллектуальной прозы, затрагивает сложную структуру повествования, присущую писателю, путем анализа вышеназванных романов.

Summary

Novels by Thomas Pynchon as an Example of Intellectual Prose

The creativity of the leading representative of the twentieth-century American prose, Thomas Pynchon, clearly does not fit into the frames of a certain literary method. It is worth nothing, however, that his works are in the same row with elite prose, more precisely with samples of intellectual literature. In the novels "V", "The Crying of Lot 49", "Gravity's Rainbow", "Mason and Dixon" the writer tells about the problems arising from the lack of moral values and leading to the impossibility of overcoming impassable walls by future generations. According to the writer, the rapprochement of the humanitarian world and the natural sciences can help to eliminate age-old conflicts. From this point of view, the author of the article studies the novel world of Thomas Pynchon in the context of intellectual prose problems, touches upon the complex narrative structure inherent in the writer, by analyzing the above-mentioned novels.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova